

ğa kadar yükseldi. 1192 Tarain meydan savaşından sonra melik unvanı ile nâibliğe tayin edildi. Hindistan'da ilk sahip olduğu iktâ* Kuhram ve Samana'dır. 1192-1203 yılları arasında ise Meerut, Ecmir, Delhi, Kol, Thankir, Gvalyör (Gwalior), Bedâün, Kannevc ve Nehrevâle'yi iktâları arasına kattı. Bu sırada İhtiyârüddin Muhammed Halac da Benâres, Bihâr, Bengal ve Batı Asam'ı Melik Aybeg adına fethetti.

Muizzî meliklerinin dört büyük şahsiyetinden biri olan Melik Aybeg, Sultan Muizzüddin'in ölümü üzerine "Kutbüddin" unvanıyla 25 Haziran 1206'da Lahor'da tahta çıktı. Gurlu hükümdarı Gıyâseddin Mahmud bu fiilî durumu tasdik ederek Kutbüddin'e sultan unvanını verdi ve saltanat âlâmeti olarak çetr* gönderdi. Onun zamanında sultanlığın sınırları Pencap'tan Bihâr'a, Keşmir'den Orta Hint yaylasına kadar genişlediği gibi ülkenin başşehri olan Delhi de bir kültür merkezi haline geldi. Tahtta bulunduğu sırada en tehlikeli rakipleri, aynı zamanda akrabaları olan Muizzî emîrleri Tâceddin Yıldız ve Nâsırüddin Kabâce idi. Mevcut durumu ilk olarak Tâceddin'in ihlâl etmesi üzerine Kutbüddin Aybeg süratle Lahor üzerine yürüyerek onu mağlûp etti ve Gazne'ye girdi. Ancak Tâceddin daha sonra Gazne'yi tekrar ele geçirdi (1208-1209). Kutbüddin Aybeg bundan bir müddet sonra da 4 Kasım 1210'da, çok hoşlandığı cevân oyununu sırasında attan düşerek öldü ve Lahor'da toprağa verildi.

Aybeg sarsılmaz bir iradeye sahip güçlü bir kumandan, ordu ve halk tarafından çok sevilen bir devlet adamıydı. Çok güzel Kur'an okuduğu için "Kur'ân-hân" adıyla meşhur olmuştu. İslâmiyet'in Hindistan'da yayılması için büyük gayret sarfetmişti. Şair ve yazarları himaye eden Aybeg imar faaliyetlerine de önem vermiş, başta eşsiz bir mimari âbide olan Kutup Mînâr'ın birinci katı ve Mescid-i Cuma olmak üzere çok sayıda cami ve

dinî müessese yaptırmıştır. Fahreddin Mübârek Şah ve Hasan-ı Nizâmî eserlerini onun zamanında yazmışlardır. Her iki eser de ilk Delhi Türk Sultanlığı'nın kültür durumuna ait örnekleri teşkil etmektedir. Aybeg adına basılmış olan bazı bakır sikkeler Delhi Müzesi'nde, gümüş sikkeler de Lahor'daki Central Museum'da bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1328 hş./1949, I, 413-418; Abdülkâdir el-Bedâünî, *Müntehabü't-tevârîh* (nşr. ve trc. G. S. A. Ranking v.dğr.), Delhi 1986, I, 77-79; M. A. Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 A.D.)*, Lahore 1949, s. 123-151; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 231-235; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of Sültâns of Dehli*, New Delhi 1974, s. 14-15; J. Agrawal, *Researches in Indian Epigraphy and Numismatics*, Delhi 1986, s. 126-127; K. A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *CHIn*, V, 191-206; M. Fuad Köprülü, "Aybeg", *İA*, II, 58-60; H. C. Fanshawe, "Dehli", *İA*, III, 509-511; P. Jackson, "Kutb al-Din Aybak", *EI*² (İng.), V, 546.

ENVER KONUKÇU

AYBETÜ'İ-HAKÂYIK

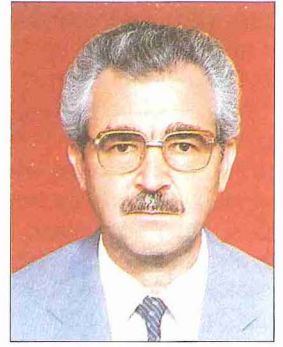
(bk. ATEBETÜ'İ-HAKÂYIK).

AYDEMİR, Abdullah

(1938-1991)

Tefsir alanında çalışmış bilim adamı.

28 Ekim 1938'de Eğridir'in Tepeli köyünde doğdu. İlkokulu burada bitirdi. İsparta İmam Hatip Okulu'nun (1958) ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün (1963) ilk mezunlarındandır. Temmuz 1963'ten Ocak 1966'ya kadar Konya İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenliği yaptı. Daha sonra Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde M. Tayyib Okîç'in yanında tefsir asistanı olarak çalışmaya başladı ve 1968'de yeterlilik tezini bitirip öğretim üyesi oldu. Askerlik görevini yaptıktan sonra Ekim 1970-Haziran 1975 tarihleri arasında Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü'nde tefsir öğretim üyeliği yaptı. 1974 yılında Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde *Tefsirde İsrâiliyyât* adlı teziyle doktorasını tamamladı. Haziran 1975'te İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir öğretim üyeliğine nakledildi. Bu enstitünün Dokuz Eylül Üniversitesi içinde İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesinden sonra da ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 1982'de yar-

Abdullah
Aydemir

dımcı doçent, 1986'da doçent oldu. Çalışkanlığı ve öğrencilerini yetiştirmedeki samimi gayretleri yanında ilmî araştırmaları ile de dikkati çeken Aydemir, geçirdiği bir kalp krizi sonunda 27 Şubat 1991'de İzmir'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Tefsirde İsrâiliyyât* (Ankara 1979, 1981, 1985). Eserde yaratılışa, geçmiş milletlere, peygamberlere, âhirete ve diğer çeşitli konulara dair arayerlerdeki İsrâiliyyat taranarak bir araya getirilmiş, bu tür haberlerin tefsirlere alınmasının mâzur görülemeyeceği, tefsirin mutlaka sahih rivayetlerin ışığında yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. 2. *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu* (Ankara, ts.). 3. *Hız. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri* (İzmir 1981, 1991). 4. *Namazlarda Peygamberimizin Okuduğu Sureler ve Faziletleri* (İzmir 1982). 5. *Ebussuud Efendi* (Ankara 1989).

Diyanet Dergisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *Nesil* ve *İslâm Medeniyeti* gibi süreli yayınlarda otuza yakın makalesi neşredilen, ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne on üç madde yazmış olan Aydemir'in "Peygamberler Hakkındaki Asılsız Rivayetler" ve "Mensuh Âyetler" adlarını taşıyan yayımlanmamış çalışmaları bulunmaktadır.

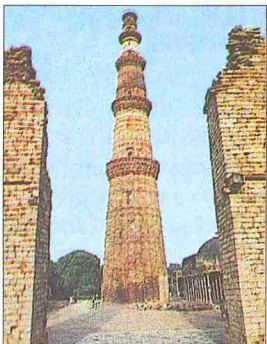
MUSTAFA ÇETİN

AYDERÜS

(العیدروس)

Yemen, Hindistan, Endonezya ve Mısır'da önemli dinî faaliyetlerde bulunan Hadramut asıllı bir aile.

"Şiddetle yakalama ve kuvvetle bastırma" mânasına gelen ayderûs, arslana verilen isimlerden biridir. Bu özellik dikkate alınarak mânevî mertebesi yüksek olan bazı velîlere de "Ayderûs" denilmiştir.

Kutbüddin
Aybeg
tarafından
yapılmış
olan
Kutup
Mînâr -
Delhi /
Hindistan

tir. Ayderüs'un idrîs kelimesinin bozulmuş şekli olduğu da söylenmektedir. Bâ Alevî'nin Sekkâf kolundan geldikleri ile sürülerek, "Alevî", "Seyyid" ve "Şerif" gibi unvanlarla anılan bu aileye mensup otuz kadar âlim ve sûfiyî Muhibbî, *Hu-lâsatü'l-eşer*'de kaydetmiştir.

Ayderüs ailesinin meşhur şahsiyetleri şunlardır:

1. Abdullah b. Ebû Bekir el-Ayderûs. Abdillâh b. Ebî Bekr (es-Sekrân) b. Abdîrahmân Ebî Alevî (Bâ Alevî) es-Sekkâf el-Ayderûs (ö. 865/1461). Ayderüs ailesinin atası, mutasavvıf.

811'de (1408) Hadramut'ta doğdu. "Hadramut şeyhi" diye tanınır. Küçük yaşta babasını kaybettiğinden amcası Ömer el-Mihzârî tarafından yetiştirildi. Yirmi beş yaşında iken vefat eden amcasının yerine şeyh oldu. Tasavvufî anlayışını benimsediği Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'ini ezberlercesine tekrar tekrar okurdu. Önceleri semâ'a taraf-tar olmadığı halde sonraları zamanının çoğunu semâ ile geçirmeye başlamış, bununla birlikte şer'î hükümlere titizlikle bağlı kalmıştır. Ömer b. Abdurrahman onun hakkında *Fethu'r-raḥîmî'r-raḥmân* adlı bir menâkıbnâme yazmıştır. Başlıca eserleri: *el-Kibrîti'l-aḥmer*; şeyhi Sa'd b. Ali es-Süveynî Bâ Mezhiçî (ö. 857/1453) hakkında kaleme aldığı *Menâkıb*; *Resâ'il*.

2. Fahrüddîn Ebû Bekir b. Abdullah el-Ayderûs. Ebû Bekr b. Abdillâh Bâ Alevî el-Ayderûs (ö. 914/1508). Ayderûsiyye tarikatının kurucusu, Aden'in en büyük velîsi ve mânevî koruyucusu kabul edilen mutasavvıf.

Abdullah b. Ebû Bekir el-Ayderûs'un oğludur. 851'de (1147) Terîm'de doğdu. İlk bilgileri burada aldı, daha sonra tasavvufa yöneldi. Ömrünün son yirmi beş yılını geçirdiği Aden'de öldü. Türbesi ve yanındaki cami Aden'in en büyük ziyaret yerlerindendir. Her yıl 11-15 rebîülevvelde burada adına ihtifal tertip edilmektedir. Menkıbelerini, müridlerinden Muhammed b. Ömer Bahrak, *Mevâhibü'l-quddûs fî menâkıbi İbnî'l-'Ayderûs* adındaki menâkıbnâmede toplamıştır. Gazzî ve İbnü'l-İmâd gibi müellifler, müridlerin daha istekli ve dikkatli zikir yapmaları için kahve içmenin ilk defa onun tarafından âdet haline getirildiğini bildirirler. *el-Cüz'ü'l-laṭîf fî 'ilmî't-taḥkîmî's-şerîf* adlı tasavvufî bir eseri ve "basîṭ", "vasîṭ" ve "vecîz" adlı üç evrâdı vardır.

3. Şeyh b. Abdullah el-Ayderûs. Şeyh b. Abdillâh b. Şeyh b. Abdillâh el-Ayderûs (ö. 990/1582). Mutasavvıf, şair.

919'da (1513) Terîm'de doğdu. Tahsiline burada başladı. Mekke, Zebîd ve Şihr gibi şehirleri ziyaret ettikten sonra gittiği Hindistan'ın Ahmedâbâd (Gucerât) şehrinde öldü. Ahmed b. Ali Bakarî, onun hakkında *Nüzhetü'l-iḥvân ve'n-nüfûs fî menâkıbi's-Şeyḥ b. 'Abdillâh el-'Ayderûs* adında bir menâkıbnâme yazmıştır. Eserleri şunlardır: *el-'İkdü'n-nebevî ve's-sırrü'l-Muṣṭafavî*, *el-Fevz ve'l-büşrâ*, *Tuḥfetü'l-mürîd*, *Dîvân*.

4. Abdülkâdir b. Şeyh el-Ayderûs (ö. 1038/1628). Mutasavvıf, tarihçi, fakih.

978'de (1570) Haydarâbâd'da doğdu. Şeyh b. Abdullah'ın Hintli câriyesinden doğan tek oğludur. Annesinin Abdülkâdir-i Geylânî'ye olan bağlılığından dolayı Abdülkâdir adını aldı. Annesinin yardımı ile zengin bir kütüphane kurdu. Kardeşi Abdullah ve adına *ez-Zahrü'l-bâsim min ravzî'l-üstâz Hâtîm* isimli bir eser kaleme aldığı üstadı Hâtîm el-Ahdal vâsıtasıyla tasavvufa intisap etti.

Eserleri. *en-Nûrî's-sâfir 'an aḥbârî'l-ḳarnî'l-'âşir* (Beyrut 1985); *Ta'rîfü'l-aḥyâ' bi-fezâ'ili'l-İhyâ' (İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* in kenarında birkaç defa basılmıştır; I-XII, Beyrut 1983); *et-Tuḥfetü'l-ḳudsiyye fî'l-ḥurḳatî'l-'Ayderûsiyye*; *el-Ha-dîkatü'n-naḍre fî sîreti'n-Nebî ve aş-ḥâbihi'l-'aşere*; *er-Ravzû'n-nâzır fî men ismühû 'Abdülkâdir*; *Sıdku'l-vefâ bi-ḥaḳḳı'l-iḥâ*; *Buḡyetü'l-müsteffîd*.

5. Şeyh b. Abdullah b. Şeyh el-Ayderûs (ö. 1041/1631). Mutasavvıf.

993'te (1585) Terîm'de doğdu, ilk öğrenimini burada gördü. Daha sonra Yemen ve Hicaz'da bir süre tahsil gördükten sonra Hindistan'da bulunan amcası Şeyh Abdülkâdir'in yanına giderek tahsiline onun yanında devam etti. Önce Sultan Burhannizam ve başveziri Melik Anber'in, daha sonra İbrâhîm Âdil Şah'ın himayesine girdi. Devletâbâd'da öldü ve buraya yakın bir yere defnedildi.

6. Ali b. Abdullah b. Şeyh el-Ayderûs (ö. 1041/1632). Mutasavvıf, edip.

985'te (1577) Terîm'de doğdu. İlk tahsilini babasından yaptı. Zeynelâbidîn ve Tâcülârifin unvanlarıyla meşhur oldu. Edebî eserlerini *er-Resâ'il* adıyla bir mecmuada topladı.

7. Ca'fer es-Sâdık b. Ali el-Ayderûs (ö. 1064/1654). Mutasavvıf.

997'de (1589) Terîm'de doğdu. İlk tahsilini burada yaptı. Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, ferâiz, hesap, astronomi gibi ilimler öğrendi, Arap edebiyatı üzerinde çalıştı. Bir süre Mekke'de kaldıktan sonra Hindistan'da Sûrat'a gitti. Sonra Dekken'e geçti. Başvezir Melik Anber'in saygısını kazandı. Sarayda düzenlenen bir münazarada bilgisinin derinliğini ispat edince müderrislik görevi aldı. Melik Anber'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Feth Han ona daha çok itibar etti. Bir müddet sonra Sûrat'a döndü. Burada Farsça ve Urduca öğrendi. Şeyh b. Abdullah el-Ayderûs'un *el-'İkdü'n-nebevî*'sini Farsça'ya, Dârâ Sükûh'un *Sefînetü'l-evliyâ'* adlı eserini *Tuḥfetü'l-aşfiyâ' bi-tercemeti Sefîneti'l-evliyâ'* adıyla Arapça'ya tercüme etti. Sûrat'ta vefat etti.

8. Abdullah b. Şeyh el-Ayderûs (ö. 1073/1663). Mutasavvıf.

1017'de (1608) Terîm'de doğdu. Amcası Zeynelâbidîn'den ders aldı. Mekke ve Medine'yi ziyaret ettikten sonra Hindistan'a gitti. Başvezir Habeş Han ve Sultan Mahmûd b. İbrâhîm Şah'ın himayesine girdi. Sonra Arabistan'a dönerek Şihr'e yerleşti. Hayatının geri kalan kısmını Şihr'deki zâviyesinde münzevi bir hayat yaşayarak geçirdi ve burada öldü.

9. Ca'fer b. Mustafa b. Ali Zeynelâbidîn el-Ayderûs (ö. 1142/1729). Mutasavvıf.

1084'te (1673) Terîm'de doğdu, tahsiline burada başladı. Sûrat'ta Bahâdîr Şah'tan itibar gördü ve orada öldü.

Eserleri. *Keşfü'l-vehm 'an mâ gâma-de 'anî'l-fehm*, *Mî'râcû'l-ḥaḳîḳat*, *el-Fethu'l-ḳuddûsî fî nazmi'l-'Ayderûsî*, *'Arzû'l-le'âli*, *Dîvân*.

10. Abdurrahman b. Mustafa Zeynelâbidîn el-Ayderûs (ö. 1192/1778). Mutasavvıf.

1135'te (1723) Terîm'de doğdu. Tahsiline burada başladı. Birçok yere seyahatler yaptı; Hindistan'a gitti, bir süre Sûrat'ta kaldıktan sonra Arabistan'a döndü. Yemen, Mekke ve Tâif'i ziyaret etti, Mısır'a giderek Kahire'de yerleşti. Bir ara Suriye ve İstanbul'a da gitti, tekrar Kahire'ye döndü ve burada öldü. Mezarı Zeyneb bint Fâtîma'nın Kahire'deki türbesi civarındadır. Geriye pek çok mürid ve altmış kadar eser bırakmıştır. Zebîdî, gerek *'İkdü'l-cevher*'de gerekse *İthâfû'l-aşfiyâ'*da Ayderûsiyye tarikatına bu zat vâsıtasıyla intisap ettiğini ve onun eliyle tarikat hırkası giydiğini kaydeder. Menâkıbnâmesi oğlu Mustafa ta-

rafından *Fethü'l-kuddûs* adıyla yazılmıştır.

Eserleri. *Tervîhü'l-bâl ve tehvîcül-belbâl* (Bulak 1283); *Dîvân* (Kahire 1304). Üç bölümden oluşur: a) Tenmîku'l-es-fâr, b) Tenmîku's-şî'r (Mısır hâtıraları), c) Zeylû't-Tenmîk (Mısır mektupları); *Mir'ât-üt-ş-şümûs* (Ayderüsiyye tarikatı hakkında); *el-İrşâdâtü's-seniyye* (Naksibendiyye tarikatı hakkında); *et-Tuḥfetül-medeniyye fi'l-ezkârî'l-kalbiyye ve'r-rûḥiyye ve's-sırrîyye fi't-tarîkati'l-'Ayderüsiyye* (bk. AYDERÜSİYYE).

11. Hüseyin b. Ebû Bekir el-Ayderûs (ö. 1798). Mutasavvıf.

Endonezya'daki velîlerin en büyüklelerinden kabul edilir. Luar Batang'daki türbesi ve yanındaki büyük cami, Hint takımadalarında en çok ziyaret edilen yerlerden birisidir. Kubu (Borneo) Ayderûs Hânedanlığı da aynı adı taşıyan bir seyyid tarafından kurulmuştur.

12. Ayderûs b. Ömer b. Ayderûs el-Hab-sî (ö. 1314/1896). Hadramutlu bir seyyid olup 1237'de (1822) Gurf'e'de doğmuştur. *İkdül-yevâkîti'l-cevheriyye fi zikri tarîkati's-sâdâti'l-'Aleviyye* adlı bir eseri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, II, 152; V, 16; Abdülkâdir b. Abdullah el-Ayderûsî, *en-Nârû's-sâfir 'an aḥbârî'l-karnî'l-'âşir*, Beyrut 1405/1985, s. 77, 333; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, I, 482; II, 235-236, 335; III, 51, 166-168, 440-442; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Cebrâil S. Cebbûr), Beyrut 1979, I, 113-114; III; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 39-63; Şillî, *Meşre'u'r-revî ft menâkıbı Benî 'Alevî*, Kahire 1319, I-II; Murâdî, *Sil-kü'd-dürer*, Bulak 1301, II, 328; Zebîdî, *İkd*, s. 90; a.m.f., *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 246; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâîl*, II, 65, 100, 123, 131; Fazl b. el-Alevî, *İzâhu'l-esrârî'l-'ulviyye ve minhâcû's-sâdâti'l-'Aleviyye*, Kahire 1316, s. 77; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 303^a-314^a; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 263; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 588-590; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1398-1399; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhâtü'l-havâtır*, V, 241-243; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 311-312, 361; II, 734-742; Brockelmann, *GAL*, II, 148, 181, 231, 352; *Suppl.*, II, 233, 478, 566, 617, 619, 812; G. Delonue, *Moralistes et politiques musulmans dans l'Egypte du XIXe siècle 1798-1882*, Kahire 1982, s. 9; Leylâ es-Sabbâğ, *Min A'lâmî'l-fikri'l-'Arabî fi'l-'asri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, Dimaşk 1986, s. 392-393, 448-454; Sakkâf, *Târḥu's-şu'arâ'i'l-hadramiyyîn*, (?) 1353-56; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-'Arabiyye ft şibhi'l-kâretî'l-Hindîyye* (trc. Abdülmak-sûd Muhammed Şalkâmî) [baskı yeri ve yılı yok], I, 186-188, 416-417; Ö. Löfgren, "Ayda-rûs", *El²* (İng.), I, 781-782.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AYDERÜSİYYE

(اليدروسيّة)

Ebû Bekir b. Abdullah el-Ayderûs'a
(ö. 914/1508)
nisbet edilen bir tarikat.

Zebîdî, *İkdül-cevher*'de (s. 90) ve *İthâfû'l-aşfiyâ*'da (s. 246) bu tarikatı, Ebû Medyen el-Mağribî'ye (ö. 873/1469) nisbet edilen Medyenîyye tarikatının Yemen şubesi olarak göstermektedir. Harîrîzâde ise Ayderüsiyye'nin kurucusunun Abdullah b. Ebû Bekir es-Sekrân (ö. 865/1461) olduğunu belirtmekte ve bu tarikatı Aleviyye'nin bir kolu saymaktadır (*Tibyân*, II, vr. 303^a). Ayderüsiyye'yi Kübreviyye'nin Yemen kolu kabul edenler de vardır (bk. *İA*, XII / 1, s. 5).

Tarikatın kurucusu Ebû Bekir b. Abdullah el-Ayderûs Yemen'in en büyük velîlerinden olup Aden'in mânevî koruyucusu kabul edilir. Müridlerinden Muhammed b. Ömer Bahrak, *Mevâhibü'l-kuddûs fi menâkıbı İbnî'l-'Ayderûs* adıyla kendisine dair bir menâkıbnâme yazmıştır. Bu tarikatın şeyhleri Gazzâlî'nin *İḥyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'ine çok büyük önem vermekle beraber İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'si ile *Fuṣûşü'l-ḥikem*'ini de okumayı ihmal etmezler. Kur'an ve hadise bağlı kalmaya dikkat ederler; ayrıca semâa da büyük önem verirler. Tarikatın usul, âdâb ve erkânına, şeyhlerin keşf ve kerametlerine dair birçok menâkıbnâme yazılmıştır. Abdurrahman b. Mustafa el-Ayderûs'un *en-Nefḥatü'l-Medyenîyye fi'l-ezkârî'l-kalbiyye ve'r-rûḥiyye ve's-sırrîyye fi't-tarîkati'l-'Ayderüsiyye* adlı eseri Harîrîzâde tarafından iktibas edilmiştir (bk. *Tibyân*, II, vr. 311^a-319^a). Bir Yemen tarikatı olan Ayderüsiyye, Ayderûs ailesine mensup mutasavvıflar tarafından Hicaz, Suriye ve Mısır'a getirilmiş ve bu bölgelerde yaygınlık kazanmıştır.

Gazzî ve İbnü'l-İmâd gibi müellifler kahve içme âdetinin bu tarikatın kurucusu Ebû Bekir b. Abdullah tarafından başlatıldığını zikrederler. Kahve kullanmayı Ali b. Ömer eş-Şâzelî'nin (ö. 821/1418) veya fakih Muhammed b. Saîd'in (ö. 875/1471) icat ettiklerine ve Afrika'dan getirip Arabistan'da tanıttıklarına dair rivayetler bulunmakla birlikte onun Yemen sûfileri ve özellikle Ayderûsîler arasında yaygın olarak kullanıldığı, hatta tasavvufî ve dinî bir mahiyete sokulduğu muhakkaktır. Yemen sûfileri, gece yapılan zikir meclisleri ve ibadetler-

de uykuyu kaçırmak, sinirleri uyarmak, rehavet ve gafleti gidermek ve bu şekilde müridlerin tarikat âyinlerine daha canlı ve istekli bir şekilde katılmalarını sağlamak için onlara kahveyi tavsiye ediyorlardı. Hatta kahvenin bu gaye için yaratıldığını, ondan faydalanmanın hayırlı bir iş olduğunu, zira kalbin açılışını (inşirah) sağladığını söylüyor ve esrar âlemini örten perdelerin kalkmasına, ilâhî âlemin temaşa edilmesine, büyük ruhî ve mânevî zevklerin hâsıl olmasına vesile olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu gaye ile içilen kahveye "süfî kahvesi" veya "mânevî kahve" deniliyordu. Ali b. Ömer eş-Şâzelî'nin zemzem gibi kahvenin de her derde deva olduğunu, hangi niyetle içilirse ona yaradığını söylediği nakledilir. Hayatının son yıllarında ağzına kahveden başka bir şey koymamış olan Ahmed b. Alevî Bâ Caḥdeb (ö. 973/1565), "vücudunda bir miktar kahve olduğu halde ölen bir kimsenin cehenneme gitmeyeceği" görüşünde idi.

Kahve Yemen'de *râtıb* denilen bir zikir ve âyin şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Esmâ-i hüsnâdan "kavî" ile "kahve" arasında, ses uyumunun yanı sıra her ikisinin ebced hesabıyla sayı değerlerinin 116 olması dolayısıyla yakın bir benzerlik vardır. Kahve içerek 116 defa "yâ kavî" diye zikretmeye *râtıb* denir. Şeyh Abdullah el-Ayderûs'a göre *râtıb*dan önce Fâtîha da okunur. Şeyh b. İsmâil Bâ Alevî, *râtıb* olarak dört Yâsin'le birlikte Hz. Peygamber'e 100 salavat getirilmesi gerektiğini söyler. Hâlis ve samimi bir niyetle kullanılan kahvenin müridlerde ibadet etme ve zikir yapma hevesini artıracığına inanılıyordu. Çok geçmeden kahve mevlidlerde ve camilerde de aynı maksatla kullanılmaya başlandı. Önceleri kahvenin kuru taneleri çerez gibi yenirken sonraları öğütülerek içilmeye başlandı (bk. KAHVE).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir b. Abdullah el-Ayderûsî, *en-Nârû's-sâfir 'an aḥbârî'l-karnî'l-'âşir*, Beyrut 1405/1985, s. 77; Dimaşk 1986, s. 449, 452; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 39, 62; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Cebrâil S. Cebbûr), Beyrut 1979, I, 113-114; Zebîdî, *İkd*, s. 90; a.m.f., *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 246; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 303^a-319^a; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 263; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 311-312; Leylâ es-Sabbâğ, *Min A'lâmî'l-fikri'l-'Arabî fi'l-'asri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, Dimaşk 1986, s. 392-393, 448-452; C. Van Arendonk, "Kahve", *İA*, VI, 95-98; Louis Massignon, "Tarikat", *İA*, XII / 1, s. 5.

SÜLEYMAN ULUDAĞ